

GÜNLÜK (1926-1950)

2. Cilt

André Gide 22 Kasım 1869 - 19 Şubat 1951, Paris. Paul Gide ile Juliette Rondeaux çiftinin tek çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku profesörüydü. Babasının 1880 yılında ölümü üzerine, Alsace'taki (Paris) okulunu yarıda bırakıp eğitimine özel öğretmenler eşliğinde annesinin sıkı denetiminde evde devam etti. Annesinin ailesi birkaç nesil önce Protestanlığa geçmiş püriten Katoliklerdi. Özellikle annesi sayesinde, din ve Tanrı, Gide'in düşünce dünyasındaki ve edebiyatındaki yer yer çalkantılı, yer yer dingin yerini ölümüne dek korudu. 1891 yılında otobiyografik nitelikler taşıyan ilk kitabı *Les Cahiers d'André Walter*'i (André Walter'in Defterleri) kendi imkânlarıyla yayımladı. Aynı yıl Alsace'tan arkadaşı Pierre Louÿs aracılığıyla bir dönem etkisi altında kalacağı (*Le Traité du Narcisse*, 1891; *La Tentative amoureuse*, 1893) Stéphane Mallarmé ve simgeci toplulukla tanıştı. 1893 ve 1894 yıllarında peşpeşe Kuzey Afrika'ya gitti. Bu yolculuk hayatının sonuna kadar sürecek ve neredeyse tüm yapıtlarına yansıtacak, aile üzerinden edinilen tutucu ahlak değerlerinin dışına çıkacağı ilk özgürleştirici adım oldu ve eşcinselliğiyle yüzleşti. 1897 yılında yayımlayacağı *Les Nourritures terrestres* (Dünya Nimetleri) o dönemin izlerini taşır. 1895 yılında annesini kaybeden Gide, aynı yılın Ekim ayında kuzini Madeleine Rondeaux ile evlendi. Gide'in asıl edebi yaratıcılık dönemi 1902 yılında yayımladığı *L'Immoraliste*'le (Ayrı Yol) başladı. *La Symphonie pastorale* (1919; *Pastoral Senfoni*), *La Porte étroite* (Dar Kapı) Gide'in bir tarafıyla mistisizme, bir yandan da ironiye kapı araladığı, yalın ama kendi hayatındaki özgürleşme tutkusundan izler taşıyan yapıtlardı. 1914 yılında yayımladığı *Les Caves du Vatican*'la (Vatikan'ın Zindanları) pek çok Katolik arkadaşının tepkisine maruz kaldı. 1908 yılında *La Nouvelle Revue Française* (La N.R.F.) dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1922 yılında yayımladığı *Numquid et tu...?* başlıklı günlüğüyle yaşadığı dinsel çelişkileri, ikilemleri dile getiren ve itiraf yerine geçebilecek bir tarz benimsedi. Sonrasında, bir anlamda otobiyografisi sayılabilecek *Si le grain ne meurt*'ü (1926, *Tohum Ölmezse*) yazmaya başladı. 1924 yılında *Corydon* adlı yapıtını tamamladı. Bu kitap sonrası Gide eşcinsellik propagandası yaptığı gerekçesiyle sert eleştirilerle karşılaştı. 1926 yılında –her ne kadar *Les Caves du Vatican*, *Isabelle* ve *L'Immoraliste* gibi yapıtları da anlatı ve roman türüne dahil olsa da– “tek romanım” dediği *Les Faux-monnayeurs*'ü (Kalpazanlar) kaleme aldı. *Les Faux-monnayeurs* Gide'in en önemli yapıtı olduğu kadar, klasik romanın kurallarını altüst etmesi ve roman üzerine düşünceler barındırmasıyla da modern romanın en gözde örneklerinden bir kabul edilir. 1938 yılında karısı Madeleine'i kaybeden Gide, yine aynı yıl –çocukken başladığı ve ölünceye dek bırakmadığı piyano çalma ve müziğe duyduğu bir tutkunun ürünü olan– *Notes sur Chopin*'i (Chopin Üzerine Notlar) yayımladı. 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Neredeyse 60 yıla yayılan günlükleri *Journal I* (1887-1925) ve *Journal II* (1926-1950) ise edebiyat tarihinde tartışmasız bir yere sahiptir.

Orçun Türkay 1976'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çevirmenlik ve editörlük yapıyor.

Andre Gide'in
YKY'deki kitapları

- Günlük (1887-1925) - 1. cilt (2022)
Amyntas (2022)
Kalpazanlar (2025)
Günlük (1926-1950) - 2. cilt (2026)

ANDRÉ GIDE

Günlük
(1926-1950)

2. Cilt

Hazırlayan ve notlayan
Martine Sagaert

Çeviren
Orçun Türkay

YAPI KREDİ YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

1926 • 7
1927 • 30
Yapraklar • 89
1928 • 92
Yapraklar • 134
1929 • 139
1930 • 223
1931 • 298
1932 • 412
1933 • 478
Yapraklar • 539
Başka Yapraklar • 543
1934 • 546
Sonradan Bulunan Yapraklar • 581
1935 • 585
1936 • 621
1937 • 672
Yapraklar • 695
I Sonradan Bulunan Sayfalar • 695
II 1937 YAZI • 705
III • 712
IV • 713
1938 • 714
Yapraklar • 761
1939 • 766
Mısır Defterleri • 771

1940 • 817

1941 • 884

Sonradan Bulunan Yapraklar • 941

1942 • 946

Yapraklar • 1026

1943 • 1032

1944 • 1154

1945 • 1192

1946 • 1204

1947 • 1230

Sonbahar Sayfaları • 1234

1948 • 1243

1949 • 1267

1950 • 1290

Ekler • 1292

Notlardaki Başlıca Kısaltmalar • 1313

Dizin (1. cilt - 2. cilt) • 1317

1926

Cuverville, 12 Haziran

Uzun bir yolculuktan en sonunda dönünce,¹ Isabelle Rivière'in *La N.R.F.*'in Mayıs sayısında çıkan mektubunu okudum. Şöyle yazmış: "Gide on altı yaşına dek dinin gerekliliklerini yerine getirmiş bu Katolik'in 'İncil'i hiç açıp okumadığını' ileri sürüyor."²

Isabelle Rivière daha önce, *La N.R.F.*'in kimilerinin eleştirdiği o satırları içeren özel sayısının yayımlanmasından kısa bir süre sonra onu gördüğümde de dünkü mektubunda "çok büyük bir yanlışlık" olarak nitelediği şeye karşı çıkmıştı.

- 1 Gide 14 Temmuz 1925'te Kongo'ya gider. 1926 Ocak'ının başında, Fort-Archambault'dadır. 20 Şubat'ta Fort-Lamy'ye (bugün Çad'ın başkenti N'Djamena) geçer. Çad'ı gezdikten sonra, Fort-Archambault'ya döner. Bu Kongo yolculuğu Mayıs'ta biter (bkz. Gide, *Voyage au Congo. Carnets de route*, N. R. F. Yayınları, 1927 ve *Le Retour du Tchad*, N. R. F. Yayınları, 1928, ayrıca Marc Allégret, *Carnets du Congo. Voyage avec Gide*, Daniel Durosay'nin önsözü ve notlarıyla, haz. Claudia Rabel-Jullien, Presses du C.N.R.S., 1987).
- 2 Jacques Rivière 25 Şubat 1925'te ölmüştür. Eşi Isabelle Rivière Ağustos-Ekim 1925'te, *La N.R.F.*'te Jacques Rivière-Paul Claudel *Correspondance*'ını (1907-1914), ayrıca Jacques Rivière'in 1914-1917'de, Almanya'daki tutsaklığı sırasında yazdığı *Carnets*'den alınma, dinle ilgili metinlerden oluşan *À la trace de Dieu* adlı derlemeyi yayımlar. Rivière'in kimi arkadaşlarına göre, Jacques'ın dinsel kaygılarının bu şekilde vurgulanması gerçeklerin çarpıtılmasıdır. Isabelle Rivière bu eleştirilere *La N.R.F.*'in Mayıs sayısında (s. 602-609) yayımlanan bir mektupla yanıt verir. Gide bu mektuptan iki tümceyi alıntılıyıp (agy, s. 603), *Günlük*'ünde kendi bakış açısını açıklar. Bkz. Alain Rivière, "Isabelle Rivière éditeur", *Hommage à Isabelle Rivière, Bulletin des amis de Jacques Rivière et d'Alain-Fournier*, 12. sayı, 1981'in 1. ve 2. dönemi, s. 137-141 ve Stuart Barr, *Introduction à André Gide-Isabelle Rivière, Un débat passionné, Bulletin des amis de Jacques Rivière et d'Alain-Fournier*, 34. sayı, 1984'ün 3. dönemi, s. 18-22. Ayrıca bkz. Alain Rivière, *Isabelle Rivière ou la passion d'aimer*, Paris, Fayard, 1989 ve *Les Cahiers de la Petite Dame*, 4, s. 249.

“Gide’in düzeltebilmesi için artık çok geç” diyor Madam Rivière aynı mektupta biraz daha ileride. Belki de değildir; bu mektup benden bunu istediğine göre, durumu açıklamaya çalışacağım.

Savaştan kısa bir süre önce, Jacques’la Hristiyan dini üstüne uzun uzun konuşmuştum.³ Bir türlü anlaşılmıyordu, Jacques bence çok önemli sorunları, demek istediğim o ki ahlaki sorunları açıkça kulak arkası ediyor, Kilise’nin kendisine çekici gelmesine karşın, İsa’nın kişiliğini ya da öğretisini hiç sevmediğini, hatta hiç merak etmediğini söylüyordu.

“Bunlar beni sıkıyor yalnızca” deyip duruyordu; özellikle o zamanki –ve şimdiki– halimle benim gibi saf bir Hristiyan için acı veren sözlerdi söyledikleri.

Sonunda arkadaşşıma O’nu tanıdığından emin olup olmadığını sordum. Çünkü İsa’yı yerisi kimi zaman bana dayanaksız görünüyordu.

Ben üsteleryince, Kutsal Kitap’ı hangi çeviriden okumasını önerdiğimi sordu. Bu soruya Rahip Crampon’un⁴ bence en iyilerden biri olan, en çok severek okuduğum çevirisini göndererek yanıt verdim. Kaldı ki birçok Katolik’in Protestan çevirilerine güvenmediğini biliyor, beni onu etkilemeye çalışmakla suçlamasını istemiyordum.

Kabul etmeliyim ki İncil’le kurduğu bu ilk doğrudan ilişki Jacques Rivière üstünde umduğum ve arada sırada kimilerinde dinin temel ilkelerini uzun zaman öğrenmiş olsalar bile uyandırabildiğini bildiğim neredeyse çarpıcı etkiyi yaratmadı. Bence İsa’nın Jacques’a yineleyip durduğum sözü onu hep rahatsız etti: “Benim aracılığım olmadan Baba’ya kimse gelemmez.”⁵ Bu konudaki çekincesi ya da direnci bana kalırsa Aziz Markos İncili’ni okuduktan sonra yazdığı tutsaklık defterlerinde yer yer kendini açıkça gösteriyor.⁶ (Ama bana okuduğu o parça kitaba alındı mı?

3 Gide’le Rivière 1909 yılının başında Lhote’un evinde tanışmıştır.

4 *La Sainte Bible*, Rahip A. Crampon’un özgün metinlerinden hareketle yapılan çeviri, Société de Saint Jean L’Évangéliste, Desclée et Cie, Éditions pontificales, Paris-Tournai-Roma, 1923.

5 Yuhanna XIV, 6. Kutsal Kitap alıntıları Kitabı Mukaddes Şirketi ile Yeni Yaşam Yayınlarının yaptığı Kutsal Kitap çevirisinden alınmıştır (2001) (ç.n.).

6 “Geçen gün, taş ocağında Markos İncili’ni okudum. Orada bana uymayan bir şeylerin olduğunu itiraf edebilir miyim? Katı, neredeyse sinsi yanı,

Bilmiyorum. Bunları Cuverville'de yazıyorum, *À la trace de Dieu* elimin altında değil.)

14 Haziran

Yine düşüncelerimde, istencimde ve bütün varlığımda bir tek Cuverville'de hissettiğim o tuhaf uyusukluk var. Kısacık bir pusula yazmak bile bir saatimi alıyor; kısacık bir mektup bütün bir sabahı.

Buraya beni bağlayan tek şey acı acı yapıtımı, yaşamımı uğrun-da gözden çıkardığımı duyumsarken ona duyduğum sevgi. Ne yapılabilir ki? Ne yanından ayrılabilir ne de onu hâlâ birtakım köklerle bağlı olduğu, kendini fazla sürgünde hissetmediği tek sığınak Cuverville'den gönderebilirim.

Daha birkaç gün önce nasıl da coşkuluydum; dağları kaldırabilecek gibiydim; bugün ezilmiş haldeyim.

Güçlük şundan kaynaklanıyor, Hristiyanlık (Hristiyan Ortodoksluğu) dışlayıcı, *kendi* gerçekliğine inancı başka herhangi bir gerçekliğe inancı dışlıyor. İçine çekmiyor; itiyor.

Oysa insancılık ya da adına ne dersiniz deyin, tüm yaşam biçimlerini anlayıp içine çekmek, tüm inançları, onu itenleri bile, onu yadsıyanları bile, Hristiyan inancını bile özümlemek değilse de anlamak eğiliminde.

Kültür, Hristiyanlığı içine çekmeye çalışırken kendisi için ölüm-cül bir şeyi içine çektiğini anlamalı. Onu kabullenemeyecek bir şeyi kabullenmeye çalışıyor; onu yadsıyan bir şeyi.

15 Haziran

Güçbela birkaç mektubu bitirdim – *Progrès critique*'e,⁷ *Le Christia-*

Doğulu, daha doğrusu Yahudilere özgü yanı. Ayrıca aşırı doğru, aşırı özenli simgesel yanı, konuya aşırı yapışmış, çok da açık olmayan meseller" (12 Şubat 1915, *À la trace de Dieu*, Paul Claudel'in önsözüyle, 5. defter, Gallimard, 1925, s. 28).

7 "Namuslu insanların namuslu gazetesi" *Progrès civique*'e yazılan bu mektup bulunamadı.

nisme social'de⁸ beni yerden yere vuran bir papaza, Claudel'e⁹ vb.

Kâğıtlarımı derleyip topladım, bakanlığa yazacağım rapora başlamaya çalıştım ama boşuna. Yolculuk notlarımın bir kısmını gözden geçirdim. *Journal*'imi kesintisiz bir biçimde yazarsam, öne çıkarılması gereken acıklı bölümler betimleme bolluğunda yitip gidecek vb. Neye karar vereceğimi bilmiyorum.

Tuhaf bir ruh hali. Herhangi bir kitabı açmak içimden gelmiyor hiç. Yolculuğun sonucu mu bu? Kitaplığımın büyüğü bozuldu.

Nietzsche'ye¹⁰

Dante'ye

*Numquid et tu...?ya*¹¹

- 8 *Le Christianisme social*'de (Collège de France profesörü Charles Gide'in de yazılarını yayımladığı düşünce, eylem ve dua dergisi) Profesör L. Baillod'un "L'Ivraie dans l'œuvre d'André Gide" (Saint-Étienne, Nisan 1926, s. 391-398) adlı makalesi yayımlanır. Gide, "insanların çevresinde kavga ettiği adam", "yaşamın ve çok büyük bir kalabalığın düşüncelerinin sapkınlığına tutulabilecek ayna" (s. 391) orada "günlerimizin kısılalığına bir anlam kazandıran biricik gerçekleri [...] anlamsız kılacak kadar hasta" (s. 394) biri olarak gösterilir. L. Baillod "arada sırada gerçek şiirin uğultusunun egemen olduğu" (s. 396) *Dünya Nimetleri*'ni yeniden okur ama "Gide'e özgü bireyciliğin yıkımının ürkütücü tanığı" (s. 397) *Ayrı Yol*'u "bir tür korkuyla" (s. 398) keşfeder. *Kalpazanlar*'ı okuyunca yazara çıkışır: "Avunmak nedir bilmeyen arkadaşım, sen de dön yüzünü sonsuz gençliği veren ışığa!" (agy).
- 9 Gide Paul Claudel'e yazdığı, 15 Haziran 1926 tarihli bu mektupta şöyle der: "Arkadaşlığımızın sürekliliğini düşündükçe biraz avunuyorum. Kimi zaman biraz üzülerek onu yalnızca inancımı değiştirmeye yönelik inatçı bir umut olarak görmek gerektiğini düşünüyorum; size sevgimi sizi düş kırıklığına uğratmanın verdiği acıya göre ölçüyorum" (André Gide-Paul Claudel, *Correspondance 1899-1926*, haz. Robert Mallet, Paris, Gallimard, 1949, s. 244-245).
- 10 Nietzsche'nin yapıtına önsöz yazma tasarısı gerçekleşmez. Dante için de aynı şey geçerlidir. Dante konusunda bkz. Gide'in François Porché'ye yazdığı, Ocak 1928 tarihli mektup (*La N.R.F.*, XXXII. cilt, s. 62 ve devamı, *Sapık Sevgi*'ye [*Corydon*] de François Porché'nin yanıtıyla ve Léon Kochnitzky'nin 18 Ocak 1929 tarihli mektubuyla birlikte alınmıştır [*Sapık Sevgi*, çev. Fikret Kolverdi, Varlık, 1992, s. 103-116]. Ayrıca bkz. *Günlük*, 26 Ağustos 1938).
- 11 Bilindiği gibi, Gide *Günlük*'e koşut olarak, 1916-1919 yılları arasında, Aziz Yuhanna İncili'nde Ferisilerin Nikodim'e sorduğu sorudan –"Numquid et tu Galileus?" "Yoksa sen de mi Celile'densin?" (Yuhanna, VII, 52)– hareketle *Numquid et tu...?* adını verdiği yeşil bir defter tutar. Char-

*Si le grain ne meurt*¹² önsöz
Visite de l'interviewer.¹³

28 Haziran

Paris'ten dönüş. Sabahtan akşama konuşma. İnsanı tüketiyor.

Kendimi ne kadar yorgun hissedersen hissedeyim, alt etmek gerek.

Georges Rondeaux:¹⁴

La N.R.F.'in yayımladığı küçük *Anas*¹⁵ derlemelerini ona götürüp şöyle dedim:

“Düş kırıklığına uğrayacaksın.”

“Tiksindiğim bir şey değil bu” diye yanıtladı.

1 Temmuz

X. şöyle diyecek:

“Ruhunda Katolikliğin ağır ağır ilerleyişi; bir kangrenin yayılışına tanık oluyormuş gibiyim.

Bir süre uzaklaştıktan sonra her geri dönüşte yeni, daha derin, daha gizli, asla iyileşmeyecek bölgelere ulaştığını görüyorum. Peki ya yapabilseydim, onu iyileştirmeye çalışır mıydım? Ona sunacağım *sağlık* da ölümcül olmaz mıydı? Her türlü çaba onu tüketiyor.

les Du Bos'ya ithaf edilen bu kitap 1922'de satışa çıkarılmadan 70 adet basılır. Aralık 1926 tarihli *Écrits intimes*'in (Bibliothèque de la Pléiade) başındaki baskı satışa çıkarılan ilk baskıdır; Gide herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için Önsöz'ün başına şöyle yazmıştır: “İnanç değiştirmedim. Ne Protestan'ım ne Katolik; ben yalnızca Hristiyan'ım.”

12 *Si le grain ne meurt*'den (*Tohum Ölmezse*) parçaları ve André Gide'in daha önce yayımlanmamış bir önsözünü içeren, V. F. Boyson'un hazırladığı klasik İngilizce baskı (Oxford, Clarendon Press, 1925).

13 “Première visite de l'interviewer” 15 Ocak 1905'te *L'Ermitage*'da yayımlanır, sonra *Nouveaux prétextes*'e (Paris, Mercure de France, 1911, s. 47-58) ve *Œuvres complètes*'e (IV. cilt, s. 377-387) alınır. “Seconde visite de l'interviewer” de 15 Şubat 1905'te *L'Ermitage*'da yayımlanır, sonra birtakım farklılıklarla *Nouveaux prétextes*'e (s. 59-65) ve *Œuvres complètes*'e (IV. cilt, s. 387-392) alınır.

14 Madeleine Gide-Rondeaux'nun kardeşi.

15 Gide, görünüşe göre, *La N.R.F.*'in kimi sayılarına renkli öykücükler yazan Léon Vignault'nun “Petit courrier”ini anırtıyor.

Çok fazla harcama yapamayan ruhlar için bu ölçüsü belli dindarlık, bu sabit fiyatlı mönü nasıl büyük bir rahatlık, nasıl dinlendirici, ne kadar az yorucu anlatamam!

Kim inanır buna? – Tanrı bile bunu bekleyebilir mi? İyi de nasıl olur! Beni ona bağlayan her şey, o biraz başiboş yaradılış, o coşku, o merak, tüm bunlar kendisinden gelmiyor mu yoksa? Nasıl olur! Yalnızca beni sevdiği için mi bürünüyor bu kılığa? Tüm bunlar çözülüyor, düşüyor, tanınmayacak durumdaki, örtüsüz ruhu çırılçıplak gösteriyor.

Varoluş nedenimi, yaşamımı oluşturan her şey de ona yabancı, düşmanca görünüyor.”

11 Temmuz

Önceki sayfanın başına ekliyorum:

X. şöyle diyecek:

“Yadsıyacak mıyım söylediklerimi?”

“Yalnızca üstte yazdıklarımın tam olarak doğru olmadığını düşündüm. Ama doğru da olabilirdi. Belki de olacak. Gerçeklik yönümü ve atılımımı belirledi; gerisini düş gücüm getirdi. Bir şey uydurduğu yok, durmaksızın *verilerin* uzantılarını işliyor.”

Chitré, 14 Temmuz

Geçen Cumartesi'den, 10'undan beri Treviso Düşesi'nin¹⁶ evindeyim.

Vienne'de yüzme ve kano. Otomobille gezinti. Birkaç güzel kilise ziyareti.

Dindarlığı o kadar abuk sabuk abartıyorlar ki sağduyuyu çileden çıkarıp, bizi küfre ve anarşiye itiyorlar.

Nourritures'ümden¹⁷ söz edeceğim zaman şunları göstermeyi unutmamalı:

16 Treviso Dükü'nün dul eşi Vikontes Yvonne de Lestrage *Günlük*'te sık sık Pomme diye anılır. Eylül 1925'te, Pasteur Enstitüsü kendisini görevlendirir. Gide Kongo'da, Coquillatville'de onun evinde kalır (bkz. Marc Allégret, *Carnets du Congo. Voyage avec Gide*, s. 66). Temmuz 1926'da da Gide'i Châtellerault yakınlarındaki Chitré Şatosu'nda ağırlar.

17 *Dünya Nimetleri*.

1. O –bir hastanın, hatta nekahet halindeki birinin olmasa da– en azından *iyileşmiş*, hastalıktan kurtulmuş birinin kitabı. Orada yaşamı az kalsın yitireceği bir şey gibi kucaklayan birinin aşırılığı var.

2. O kitabı edebiyatın buram buram yapaylık ve havasızlık koktuğu bir süreçte yazdım; hemen yeniden yere inmesini, yalın ayak yere basmasını sağlamak gerektiğini düşünüyordum.

O kitabın günün modasına nasıl aykırı düştüğünü gösteren şey tam bir başarısızlık örneği olması. Gazetelerle dergiler sustu. On yılda yüz tane satılmadı.

3. O kitabı evlenerek yaşamımı sabitlediğim, kitabımın, sanat yapıtının anında *daha da çok* istediği bir özgürlükten isteyerek vazgeçtiğim bir süreçte yazdım. Ayrıca onu yazarken, kesinlikle büsbütün içtendim; ama aynı zamanda sevgimin sürekliliğinin kitaba kazandırdığı yalanlamada da içtendim.

O kitaba bağlı kalmak, kendimi onunla sınırlandırmak, ona takılıp kalmak istemediğimi de ekleyeyim. Betimlediğim dalgalı ve serbest durumun özelliklerini bir romancının kendisine benzeyen ama kendi yarattığı bir kahramaninkileri saptadığı gibi saptamışım – hatta bugün bana öyle geliyor ki, o özellikleri deyim yerindeyse kendimden koparmadan ya da isterseniz şöyle diyelim, onlardan kopmadan saptamamışım. O gençlik kitabına bakarak, *Les Nourritures*'deki etiğin tüm yaşamımın etiği olduğunu düşündüler genelde; hani genç okuruma verdiğim öğüde –“Kitabımı at ve beni bırak”– ilk başta ben uymamışım gibi. Evet, ben *Les Nourritures*'ü yazarken olduğum kişiyi anında bıraktım, o kadar ki yaşamıma baktığımda gördüğüm baskın özellik kesinlikle değişkenlik değil, tersine bağlılık.

Bu derin yürek ve düşünce bağlılığının çok az rastlanan bir şey olduğuna inanıyorum. Ölmeden önce gerçekleştirmeyi umdukları şeyleri gerçekleştirebilmiş kişilerin adlarını öğrenmek istiyorum, ben de onların yanında *yerimi* alırım.

Bunlarla bugün *Les Nourritures*'ün etiğini yadsıdığımı mı söylemeye çalışıyorum? Hayır. Ama onun kesin olduğunu düşünemem. Onu katetmek iyi bir şey.

Rahip Brémond¹⁸ Valéry'nin şiirine hayran olacak kadar

18 Akademi üyesi Cizvit rahibi, *Sentiment religieux en France*'ın tarihçisi ve *La Poésie pure*'ün kuramcısı Henri Brémond 19 Kasım 1925'te Fransız Akademisi'ne seçilen Valéry'nin adaylığını desteklemiştir.

zevкли biri; ama tanrıtanımazlığından rahatsız olacak kadar da dindar. Neyse ki Valéry ona *Öz Şiir* kuramını önerdi, onun sayesinde, Brémond'un da onun arkasından sergilediği gibi, hayranlık bir daha zihnin onayını kesinlikle doğurmadı. Valéry: “Yadsıyorum Tanrı'yı, İsa'yı ve Kutsal İncilleri” diye haykırdığında, Brémond kendinden geçti: “Bu sözlerin ne önemi var? Benim için önemli olan tek şey sesleri. Sesleri tanrısal”.

Aramızda kalsın, bu epey gülünç. Souday de bunu pekâlâ hissetti. Onun beni çoğunlukla kızdırdığını bilirsiniz, özellikle benim olmayan görüşleri bana yüklediğinde – ama Brémond'a yanıtlarında taşı gedğine koyduğunu kabul etmek gerek.

25 Temmuz

Paris'te altı –çok yorucu– gün geçirdikten sonra Cuverville'e dönüş. Élie Allégret¹⁹ Tahiti'ye gidiyor. Sigarayı bırakmaya çalışmıyorum, ne kadar yorgunsam o kadar çok sigara içiyorum, bu da beni daha çok yoruyor. – Hayranlık uyandıran bir Samoa Adaları filmi: *Moana*.²⁰ Özellikle balık avı ve yüzme sahneleri çok başarılı; daha şehvetli bir şey görmedim.

29 Temmuz

Çok can sıkıcı sinirsel bir yorgunluk. Sürekli bir tür sarsıntıyla çalkalanıyor varlığımın özü. Hemen dinlenmem gerek. Burada çalışmaktan başka bir şey yapamıyorum. Yarın gideceğim.

19 Papaz Élie Allégret (doğ. 1865) Marc Allégret'nin babasıdır. André, Juliette Gide'in önyak olmasıyla ruhsallığı Élie'nin kılavuzluğunda yaşar. Gide'in Kongo'ya gitmeyi düşünmesinde de papaz Allégret'nin etkisi vardır (bkz. Marc Allégret, *Carnets du Congo. Voyage avec Gide*, s. 12).

20 Robert Flaherty 1920'de olağanüstü bir belgesel okuluna, New York Okulu'na önyak olan kişidir. Eskiden avcı ve kâşif olan bu İrlanda kökenli yönetmenin ilk filmi *Nanouk* büyük bir başarı kazanmıştır. Paramount bu sayede *Moana*'yı çekmek için Pasifik Adaları'nda iki yıl geçirmesini sağlamıştır. Bu film Maori kabilelerinin yaşamıyla ilgili bir belgeseldir.

6 Ağustos

Paris.²¹ Yalnızca yapacak işim olmadığında kesilen bir bitkinlik. Her şey gözüme geçici görünüyor, buraya döneli beri kurtulmaya çalışmaktan başka bir şey yapmadım. Vaha: Jules Renard'ın tadını çıkara çıkara okuduğum *Journal*'i. *Bütün* dönemin ne kadar yapaylık ve havasızlık koktuğu daha şimdiden belli olmaya başladı. Ah! Kaçmakla iyi ettim gerçekten!

Em. bana Jeanne'in²² Jacques ve onun üstündeki etkimle ilgili kaygılarını anlattı. J.'ye çekici gelebilecek şeyler yapmaktan kaçınmamı istedi. "Etkimden" korkuyor. Ona "soğuk davranacağıma" söz vermek zorunda kaldım. Saçma. O çocuğa iyilik edebileceğime, onu belki büyük yanlışlardan kurtarabileceğime hâlâ inanıyorum. Öğüde en çok gerek duyulan yaşta. Benden yalnızca kötü bir öğüdün gelebileceğini düşünüyorlar. Sıkıysanız karşı çıkın! Oysa gerçekten ilgilenebildiğim gençlerin ne olduğuna bakmak yeter. "Etkileyebildiğim" gençlerin. Kendime çekmeye çalıştığım tek genç yok. Tam tersine; onları hep kendi yollarına yöneltmek istedim. Haklı olarak gurur duymadığım tek genç yok. Jacques'ı da yalnızca uyarmak isterdim. Yaşamda delişmence ilerliyor, korkunç bir şekilde şapa oturmadan deneyim kazanamayabilir. Ama çıkar gütmememi, başkalarına karşı duyduğum, her öğüdümü belirleyen saygıyı hiç hesaba katmıyorlar.

Goethe'nin en büyük şansı belki de Eckermann.²³ Ama kuşkusuz o böyle düşünmez, o "konuşmaları" kendi düşüncesine sabit bir ihanet olarak görürdü.

21 Gide Villa Montmorency'dedir (Auteuil, Sycomores Caddesi, 38 numara, bugün XVI. Bölge'de). Şubat 1906'dan beri orada oturmaktadır (evi mimar Bonnier'ye yaptırmıştır). 1927'de Vaneau Sokağı'na taşınacaktır.

22 Madeleine Gide'in kardeşi Jeanne Rondeaux 14 Eylül 1897'de Marcel Drouin'le evlenmiştir.

23 Alman yazar Johann Peter Eckermann 1822'de Goethe'nin yazmanı olmuş, Weimar'da tüm yapıtlarının baskısını hazırlamıştır. *Yaşamının Son Yıllarında Goethe'yle Konuşmalar* Goethe'nin son on yılıyla ilgili değerli bir belgedir. Gide Goethe'nin *Théâtre*'na yazdığı girişte, o *Konuşmalar*'dan birini anar (Bibl. de la Pléiade, s. XXII).

Antoine et Cléopâtre çevirimde saçma bir dizgi yanlış: ²⁴ *vilenie* (alçaklık) yerine *vilence*. Yalnızca bir harfin bir başkasının yerini almasıyla bir sözcüğün, vurgunun, hece sayısının vb. bu kadar değişmesi akıl alır gibi değil. ²⁵

Metni düzeltten Arnold Naville ²⁶ bu “*vilence*”ın ne olabileceğini araştırmış ama bulamamış; sonunda da yeni bir sözcük kullandığımı düşünerek dokunmamış.

Renard’ın *Journal*’i: ²⁷ Bir ırmak değil; bir damıtımevi.

9 Ağustos

“Mutlu olmak yetmez; bir de başkalarının mutlu olmaması gerekir” ²⁸ diye yazmış Renard. Korkarım burada gerçek bir içtenlikten çok yapmacık bir içtenlik var.

Küçük Catherine: ²⁹

- 24 1915’te, Ida Rubinstein Gide’in *Antonius ve Kleopatra*’yı çevirmesini ister. Gide de kabul edip, metni Temmuz-Eylül 1920’de *La N.R.F.*’te, 1921’de de kitap olarak yayımlar. Kitap 1925’te yeniden basılır. Gide 1938’de çeviriyi Shakespeare’in (bir dilden bir başkasına geçişin güçlüklerini ortaya koyduğu önsözü de içeren) *Œuvres complètes*’i için gözden geçirecektir. Sonraki baskılarda rastlanmayan dizgi yanlış II. perdenin II. sahnesindedir.
- 25 *Vilenie* “vileni” diye, *vilence* ise “vilans” diye okunur (ç.n.).
- 26 Cenevreli bankacı Arnold Naville (1879-1952) *Bibliographie des écrits d’André Gide*’in (Paris, Matarasso, 1949) yazarıdır. 19 Ağustos 1951’de şöyle yazacaktır: “Yayımlanan *Günlük*’ü beni saçma bir dizgi yanlışını gözden kaçırdığım için elâleme çok rezil etti [...] ama başka bir yerde, *en sadık* arkadaşı olduğumu söylüyor. İkisi de kabulüm” (*André Gide*, Cenevre, Albert Kundig Basımevi, 1952).
- 27 Jules Renard’ın *Œuvres complètes*’i 1925-1927 yılları arasında, Henri Bachelin’in çabasıyla Bernouard Yayınları’ndan çıkar. Yapıt iki ciltlik *Correspondance*’ı ve beş ciltlik daha önce yayımlanmamış *Journal*’i de içerir.
- 28 Jules Renard, *Journal*, 16 Mayıs 1894 (*Journal 1887-1910*, Bibl. de la Pléiade, s. 223).
- 29 André Gide’le Élisabeth Van Rysselberghe’in kızı Catherine 18 Nisan 1923’te Annecy’de doğmuştur. Büyükannesi Küçük Hanım (Marie V.R.) o gün *Cahier*’sine şöyle yazmıştır: “Doğduğu anda, daha viyaklarken ve buruş buruş bir haldeyken bile, babasına tıpatıp benzediğini fark etmiştim” (*Les Cahiers de la Petite Dame*, 4, s. 178). Gide 7 Ağustos 1926’dan beri La Bastide’dedir (Mayrisch’lerin Brignoles yakınlarında, Var’da satın aldığı tarım arazisinin adı “La Bastide Franco”dur, orayı Loup Mayrisch’in vafiz

“Bir ‘frenküzümü’ var, bir de ‘renk üzümü’ var.”

“Noel’in gemisi”nden iki devekuşu çıkarırken “bir evekuşu”, “başka evekuşu” diyor.³⁰

Şöyle diyor: “Horozlar en çok neyi sever biliyor musun? Tavukların üstüne oturmayı.”

10 Ağustos

Renard’ın *Journal*’inde, bir sürü çok doğru açıklama var:

“Adaletin en büyük hatası sanıkların her zaman mantıklı bir biçimde hareket ettiğini sanmasıdır.”³¹

Sevince izin veren durumların rastlaşmasına “mutluluk” denir. Ama kendini mutlu hissetmek için hiçbir şeye gereksinim duymayan varoluş durumuna sevinç denir.³²

13 Ağustos

J. Renard: tümce düşünceyi boğuyor. Notası doğru ama hep *pizzicato*.³³

15 Ağustos

Burada “Nine” dedikleri zavallı yaşlı kadın seksen altı yaşında. Sürekli bahçıvanlık işleriyle uğraşmaktan öyle kambur ya da en azından iki büklüm olmuş ki (çünkü sırtı düz), artık doğrulamıyor, küçük adımlarla, değneğine dayanarak yürürken kıcı kafasından yukarıda. Hep çalışmış, hep sıkıntı çekmiş. Hyères’den Saint-Clair’e gitmiş, Madam Théo da acıyıp, onu huzurevine

kızı Élisabeth Van Rysselberghe yönetmektedir). Maria Van Rysselberghe’e göre, Gide bu hiç de çekingen olmayan gezece, gülece ve çok dikkatli küçük kızın karşısında “şaşkına dönmüş, yumuşayıvermiş”tir (agy, s. 255).

30 Özgün metinde önce *groseilles* (frenküzümleri) ve *petites eilles* deniyor. Gros “büyük, iri”, *petites* ise küçük demektir. Devekuşunun Fransızcası *autruche*’tür, *otrüş* diye okunur. Catherine *écruche*, sonra *autre cruche* (*otrkrüş* diye okunur) diyor. *Autre* “başka” demektir (ç.n.).

31 Jules Renard, *Journal*, 29 Ekim 1895 (Bibl. de la Pléiade, s. 295).

32 Bkz. “İnsanda sevinç olmayınca mutluluğun ne önemi var” (2 Aralık 1895; agy, s. 302).

33 Yaylı çalgılarda tellerin çekiştirilerek çalınması (ç.n.).

bırakmadan oradan buraya getirmiş. Elleri romatizmadan tamamıyla çarpılmış; görünen o ki ayakları daha da kötü durumda. Geceleri o kadar acı çekiyor ki uyuyamıyor. Sabahtan akşama bahçede çalıştığı görülüyor, çünkü hep yük olmaktan korkuyor, geçimini sağlamak istiyor. Yabani otları temizliyor – kimi zaman ekilmişleri de koparıyor ama öyle didiniyor ki kızamıyorsunuz. Ona: “Nine, dinlenin artık. Bugün Pazar” diyorlar. Ama çalışmadığında sıkılıyor. Okumayı bilenleri kıskanıyor. Gözleri yarı kapalı halde, kanalın korkuluğuna oturup, eski anılara dalıyor. Yanına yaklaşıyorum, çünkü sıkıldığını, konuşmaktan hoşlandığını söylüyor. Ama yakınırken, ölmek istediğini, yaşamın artık kendisi için uzun bir acıdan başka bir şey olmadığını söylüyor: “Yine de kendimi öldüremem...”, sonra da ekliyor: “İsterdim oysa” – ne diyeceğimi bilemiyorum.

Tespahler, dualar, daha iyi bir yaşam inancı, emeğin ödüllendirileceği inancı bu tür insanlar için, acıya katlanmalarına, yaşama katlanmalarına yardım etmek için yaratılmıştır. Kuşkuculuk, inançsızlık zenginlere, mutlulara, tuzu kurulara, umuda gereksinim duymayanlara, şimdiyle yetinebilenlere göredir. Ayrıca işin en üzücü yanı da bu: Zavallı nine ne Tanrı’ya ne de ölümden sonra bir şeyin üzücü yaşamını telafi edeceğine inanıyor.

Şöyle diyor: “Söyletmeyin şimdi. Yüce bir Tanrı varsa, o zaman, budalanın teki... ya da kötü biri... Yaşamaktan başka bir şey istemeyen, herkesin sevdiği, gencecik Madam Flé’yi alıp götürüyor. Benim gibi ölmekten başka bir şey istemeyen biriniyse yaşıyor...” Tüm bunları Güney ağzıyla söylüyor.

Nine’ye bakınca, böyle insanlara yaptığı ya da yapabileceği iyilik karşılığında, dinin öte yandan yaptığı tüm kötülükleri bağışlıyor insan.

Kimi geceler uyku yanına yaklaştığımız anda kaçan, insana alıştırmaya çalıştığımız ürkek bir hayvan gibi.

Gerçek iyilik başkasının acılarını kendi acılarımızmış gibi düşünebilme yeteneğini gerektirir. Demek istediğim o ki, düş gücü olmazsa bir zayıflıktan söz edilebilir, yoksa gerçek iyilikten değil.

Jules Renard'ın bahçesi sulansa iyi olur.

Yazdığınız şeyin yazmak istediğiniz şey olmadığını kanıtlamak isteyen eleştirmenler kadar sinir bozucu bir şey olamaz.

Niska kızıştığı dönemlerde kokusunun çektiği köpeklerden kaçıp, onlarla çiftleşmeyi reddediyor; ama Bellone'un ardına düşüyor, birlikte oynamalarına izin verince, birbirlerini yalıyor, tahrik ediyorlar, kızışma dönemi uzuyor da uzuyor.

20 Ağustos

Renard'ın *Journal*'i. Bu gittikçe daralan yaşam tuhaf. Yabancılar karşısındaki körlüğü Rostand'a, Georgette'e³⁴ vb. hayran olmasını sağlıyor. Çapsızlıklarının üstüne titriyor, bencilliğini süsleyip püslüyor, dazlaklığını maşalıyor. Sayfadan sayfaya –bu günlüğün en çok ilgi çeken yanı da bu– duyguların, hatta düşüncenin içtenlik gereksinimiyle gitgide engellendiği görülüyor.

Rostand'un oyununa hayranlığını abarttıktan hemen sonra şöyle yazıyor:³⁵

“Coquelin'in³⁶ soyunma odasında Rostand'a şöyle dedim:

‘İkimiz de aynı gün nişan alabilseydik çok mutlu olurum. Böyle bir şey olamayacağına göre, kıskançlık duymadan kutluyorum sizi.’”³⁷

Sonra ekliyor:

“Bu doğru değil; bu satırları yazarken, ağlamaya başlıyorum!”³⁸

Daha ileride, kıskançlığının düzensizliği üstünde durduktan sonra, geri çekiyor:

“Bunlar abartı. Ah! Belki de insanın ağzından *doğru* tek bir sözcük bile çıkmıyor!”³⁹

34 Bkz. 1893'ten 1918'e dek Maurice Maeterlinck'in sevgilisi, şarkıcı ve yazar Georgette Leblanc'la ilgili bölümler: 6 Ocak 1897, 11 Aralık 1897, 14 Ocak 1898 (Jules Renard, *Journal 1887-1910*, Bibl. de la Pléiade, s. 380, 447 ve 460).

35 *Cyrano*'dan söz ediyor.

36 *Cyrano*'yu oynayan Constant Coquelin (1841-1909).

37 Jules Renard, *Journal*, 20 Ağustos 1897 (agy, s. 295).

38 Agy.

39 Agy.

Açık yüreklilikle içebakışın anında karmaşıklıklaştırıp çarpı-tamayacağı kadar basit bir duygunun olmadığını düşünmek yerine.

Düşüncenin benzeşim iblisi kadar büyük bir düşmanı olamaz.

*Daha yeni tıraş edilmiş çimenlik.*⁴⁰

Bir nesneye anında başka bir nesneyi düşünmeden bakamayan kimi edebiyatçıların bu düşkünlüğü kadar yorucu başka bir şey olabilir mi?

“Kendimi elimden geldiğince sınırliyorum”⁴¹ diyor Renard.

Herhangi bir konuda, bir tek *buna* özen gösterilerek yetkinliğe ulaşılabileceğini sanmak – kıt bir zekâyâ özgü bir şey bu.

“Beni canım küçük inimden koparmayın”⁴² (orada dışkı-larının arasında yaşıyordu) diyordu Poitiers’li münzevi kadın. – Salgıları toprağını zehirliyordu.

Adamakıllı yazabilmek için söylenecek bir şeyin olması gerekir. Renard’ın acıklı yanı adamakıllı söyleyecek bir şeyinin olmaması.⁴³

Aydınlattığı tozlar olmasa ışın görünmezdi.

40 Agy, 1 Ekim 1898 (s. 506).

41 Agy, s. 505-506.

42 1912’de Rouen ağır ceza mahkemesinde jüri üyesi olan ve 1914’te *Souvenirs de la cour d’assises*’ini (*Cinayet Mahkemesi Anıları*) yayımlayan Gide 1 Kasım 1926 tarihli *La N.R.F.*’te “Üçüncü Sayfa Haberleri”yle ilgili bir yazıya başlar, 1930’da da *La Sequestrée de Poitiers* dosyasını yayımlar. Poitiers Edebiyat Fakültesi’nin dekanının kızı Mélanie Bastian 1901’de bir gün böcek ve dışkıyla dolu bir odada bulunmuştur. Bir aşk öyküsünün ve anlaşılan çocuk aldırmasının ardından, annesiyle erkek kardeşi onu yaklaşık yirmi beş yıl boyunca o odada tutmuştur. Gide şöyle yazar: “Canı sıkılınca neredeyse her zaman aynı düşünceye saplanıp kalıyor: Anlaşılmaz biçimde sevgili güzel alçı dip değirmi olarak adlandırdığı eski evine dönmek istiyordu. Visitation Sokağı’ndaki pis odasından onu çıkarmaya geldiklerinde bile, ot yatağına ve leş gibi kokan örtüsüne yapışmış, sevgili küçük ininde huzur içinde yaşamasına izin vermeleri için yalvarmış” (*Ne jugez pas*, Gallimard, 1969, s. 225).

43 Gide’in notu: “Bu düşünce (o sıra daha çıkmamış) sonraki cildi okuyunca büyük ölçüde değişti”.

22 Ağustos

Otomobille Brignoles'den Auxerre'e gittik.⁴⁴ İlk gün Grenoble'da kaldım. Kent modernleşmiş; Grenette Meydanı'nın 1890'daki, André Walter'in yerleşip *Cahiers*'sini yazabileceği bir han aradığı günlerdeki büyüleyiciliğinden eser kalmamış. Meydan o zaman hareketliydi ama bugünkü gibi gürültülü değildi. Anımsayabildiğim kadarıyla, eski evlerle çevriliydi. Tahta saksılara dikili, çiçek açmış portakal ağaçları vardı. Süt beyazı kahveli dondurmamın tadını çıkardığım (onun gibisini o zamandan beri tatmadım) kafenin taraçasının önünde baş döndürücü bir koku geziniyordu. Stendhal'i daha tanıımıyordum. Daha sigara içmiyordum. Bakışlarım saftı, düşüncemi bulandırmıyordu, bulandırıyorsa da çok seyrek. Otel pahalıydı, param yetmeyecek diye korkmuştum.

Grenoble yakınlarının insanı tüketen manzarası. Anlatılamayacak biçimde aşınmış çok ilginç kaya sıralarını yakından görmek için Les Mées'de durduk.

İkinci gün Bourg'da kaldım. Otelcilerin insana alışmış tilkisi. Onun köpeklerle oynadığı aşk oyunları. Ertesi gün pazarın kurulduğu gündü (Çarşamba). Çiftliklerden inanılmayacak kadar çok mal gelmişti; bütün çiftçi kadınlar güzelce giyinmiş, ellerini önlerindeki tereyağıyla, yumurtalarla, sebzelerle, kimi zaman küçük bir kantaron ya da bahçe çiçeği demetiyle dolu sepete koyup sıra olmuşlardı.

Brou Kilisesi: Gereksiz ve kozmopolit bir gösteriş. Satın alınmış, dışarıdan getirtilmiş, uzaklardan gelmiş sanat. Floransa'nın olağanüstü yanı sanatın toprakta bitmesi. Tek gerçek Hristiyan sanatı Aziz Francesco gibi yoksulluğu benimsemeyi bilendir. Buraya fazlasıyla süs-sanat egemen. Brou bezemeleri kadar Hristiyanlıktan, ruhsal yaşamdan uzak bir şey olamaz. Yine de çok güzel ama dine yabancı. Yapmacık gereksiz harcamayla başlar.

Bugünkü tüm yazarlarımız (en iyilerden söz ediyorum) *yapmacıklı*. Ben gittikçe daha çok yoksulluk edinmeyi umuyorum. (Çelişki.) Yoksunlukta kurtuluş...

44 Küçük Hanım'a bakılırsa, buradaki "biz" Gide, Élisabeth, Marc, Catherine ve onun yanındaki "Danimarkalı genç kız"dır (*Les Cahiers de la Petite Dame*, 4, s. 265).

Cluny. İşlenen bu suçtan sonra kimsenin avunmaya hakkı yok. Kilise satılmış; hazır kesilmiş taş ocağına dönüşmüş. Başkasının çalışmasının sömürülmesi.

İnanılmaz Cluny harası. Koşum atlarının hayranlık uyandıran boyunları. Demek Rönesans desenlerindeki keskinlikle abartılı değilmiş. Hayvan – sanat yapıtı. Bölme parmaklıklarının arasından, iki kez damızlıkların zevkle ve yadsınamayacak şehvet işaretleriyle somaklarını birbirine sürüttüğünü, dişlerini birbirine çarptığını, birinin ötekinin dilini kapıp emdiğini gördük. Uzunca bir süre onları izledim. Ahırca geçerken şöyle dedi: “Birbirlerini ısırma çalışıyorlar. Çok acımasızlaştıklarında, onları kimi zaman ayırmak gerekiyor”. Yanılıyor mu? Yoksa edebinden ötürü bizi mi yanıltmaya çalışıyor?

Baune’da iki yıl önce Copeau’yla akşam yemeği yediğim otelde kaldım. Ertesi gün, oldukça erken bir saatte, Pernand’a Copeau’ları⁴⁵ görmeye gittim. Jacques Copeau’nun keyfi yerindeydi; ama konuşacak zamanımız olmadı. Copeau’nun oğlunun akılsızlıklarından zevk alıp onları desteklediğini görmek beni üzüyor. Bana Pascal’in⁴⁶ dergilerden kesilmiş – “hükümet”i olabilecek en kötü şekilde göstermek için özenle, ustalıkla seçilmiş– siyasetçi fotoğraflarını yapıştırdığı bir yığın büyük kahverengi yaprak gösterdi hoşnutlukla. Bu tür bir yöntemle İsa bile gülünç gösterilebilir.

Jacques’a bize böyle davranılsa canının sıkılıp sıkılmayaca-

45 Gide Brignoles’den gelmiştir. Pontigny yolunda, Pernand’a, Jacques ve Agnès Copeau’nun evine uğrar. 20 Ağustos 1926’da, Copeau Gide’e bir pusula gönderir: “Sizi gördüğüm ve öylesine sağlam, öylesine dingin bulduğum için ne kadar sevindiğimi yeterince söyleyebildim mi?” (*Correspondance André Gide-Jacques Copeau, Cahiers André Gide* 13, haz. ve notları ekleyen Jean Claude, Gallimard, 1988, s. 294).

46 Pascal Copeau (1908-1982) Jacques ve Agnès Copeau’nun üçüncü çocuğudur. 1926’da neredeyse on sekiz yaşındadır. Gide Maria Van Rysselberghe’e Pascal’in *L’Action française*’e karşı olan siyasetçilerin gülünç fotoğraflarından kolajlar yaptığını anlatır. O da olayı kendince aktarır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, 4, s. 266). “Pascal konusunda biraz tasalandığı için neredeyse utanan” Gide 10 Aralık 1927’de Agnès Copeau’ya şöyle yazar: “Onu uzun süredir görmemiştim; bu benim özrüm. Konuşmasını dinlemem bile uyandırdığı güven karşısında kaygılarımın gerilemesine, o tasaların ona hakaret olduğunu anlamama yetti” (*Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 318).

ğını, bizim daha iyi görüneceğimizden emin olup olmadığını sorunca, şöyle yanıtladı: “Bizde her zaman daha fazla soyluluk olur”. Ama buna bile inanmıyorum. Kısa bir süre önce, M.’nin fotoğraflarının arasında Çad dönüşü çekilmiş birkaç portremi gördüm, Béraud’yla Massis⁴⁷ bayılırdı onlara; Copeau da her zaman “büyük bir adam” gibi görünmüyor.

Semur’de kaldım.

Auxerre – ardından bunları yazdığım Chablis.⁴⁸

23 Ağustos

Londra’daki, on sekiz ay önce France’ın (yoksa Loti’nin mi?) yerine üye seçildiğim *Royal Society of Literature*⁴⁹ bugün bana “yakında çıkacak” *Honorary Fellows* listesinde adımın arkasına hangi unvanların ve nişanların yazılması gerektiğini sordu.

Şöyle yanıtladım: “Onur benden kaçmaya başladı. Ardından ben onurdan kaçtım. *Royal Society*’nin *Honorary Fellows* listesinde, adımın arkasına herhangi bir unvan yazılmamalı. F. R. S. L. böylece daha çok göze çarpar”.

Söylenecek en önemli şeyler çoğunlukla –bana çok açık göründükleri için– söylemeye gerek olmadığını düşündüğüm şeyler.

47 Henri Massis’le Henri Béraud Gide’e karşı cephe almış yazarlardır. Henri Massis Jacques Bainville’le (1 Nisan 1920’den sonra *L’Action française*’in uydusu gibi yayımlanan) *La Revue universelle*’i kurmuştur. Gide’e “L’Influence de M. André Gide” adlı, “bir sürü hakaret”e (André Gide’in Dorothy Bussy’ye yazdığı, 8 Mart [1922] tarihli mektup, *Correspondance André Gide-Dorothy Bussy*, *Cahiers André Gide* 9, haz. Jean Lambert, Gallimard, s. 335) yol açan bir makaleyle saldırmıştır. Henri Béraud da Gide’e, *La N.R.F.*’e ve “Gide’ci, Gallimard’cı ve Farigoule’cu” yazarlara savaş açmıştır (bkz. *La Croisade des longues figures*, Éd. du Siècle, 1924).

48 Gide, Élisabeth, Marc, Catherine ve onun yanındaki “Danimarkalı genç kız” Pontigny’den on sekiz kilometre uzaklıktaki Chablis’e yerleşmiştir. On Günlük Pontigny Toplantısı’nda, Maria Van Rysselberghe’le buluşurlar.

49 İngiltere’deki en eski bilim derneği, Avrupa’daki en eski derneklerden biri olan *Royal Society of London for the Promotion of Natural Knowledge* 1660’ta kurulmuştur.

Pontigny,⁵⁰ 24 Ağustos

Bitkin halde, erkenden yatıp çabucak uyudum. Ama bu ilk uyku çok geçmeden, ötekilerin yatarken çıkardığı bin bir türlü sesle kemirilince çözülüp her yerinden çatladı. Bütün gece dinlenemedim.

Pontigny’de insanı yoran şey söyleşinin kafamızda uyandırdığı her düşüncenin ardından gidemememiz; sonrasında onu bir daha yakalamak olanaksız. Bu yüzden kitabı konferansa, söyleve yeğliyorum hep. Konuşmacı itirazları alt ediyor, çünkü olgunlaşmaları için zaman tanımıyor; ya da onu artık takip edemiyorsunuz. Ya itirazlardan ya da ondan vazgeçmek gerekiyor. Kitap daha *dürüst*.

Ama yine bu yüzden hayranlık uyandırıcı olduğunu düşündüğümüz kimi söylevler basıldığında beş para etmez görünüyor.

Kimi zaman konuşmalara kanmaktan korkmam da bundan kaynaklanıyor.

Merak ediyorum, şu göçebe arabasındaki (Chablis kapısındaki büyük gezi alanında) çocuklar ilk günlerde yaptıkları gibi yanıma gelmeyi artık istemiyorlar mı – yoksa anne babaları gelmelerini mi yasakladı?

26 Ağustos

Nourritures’ün (Aveline Yayınları) provalarını düzeltmeyi bitirdim.⁵¹ Kendini beğenmişlik korkusu beni bu kitaba sert bakmaya itiyor. Sürekli tire kullanımı (dörtte üçünden fazlasını attım), ayrıca yinelenen kimi sözcükler, özellikle yerli yersiz ve gereğinden fazla kullandığım *sonra*’lar sinirimi bozuyor. Ama ister istemez, bu kitabın önemli olduğunu kabul etmem gerek. Sonuçta olması gerektiği gibi ve başarılı. Hatta derli toplu, ortadaki dağılmaysa kaçınılmaz ve gerekliydi. Son bölüm bunu gösteriyor,

50 Paul Desjardins (1859-1940) Pontigny arazisini (Yonne) 1906’da satın almıştır. Orada 1910’da Pontigny Derneği’ni kurup, ünlü on günlük toplantıları düzenlemeye başlar.

51 Küçük Hanım 25 Ağustos’ta şöyle yazar: “Bugün, şöyle dedi: ‘[...] neredeyse bütün noktalamaları düzelttim, tireleri attım [...], büyük harfler ekledim” (*Les Cahiers de la Petite Dame*, 4, s. 269).

doyumsuzluğunda bile başka bir şeyi haber veriyor, daha uzaklara götürüyor. Onda sonraki kitaplarımın, dönüştüğüm şeyin dönüşüm iznini –neredeyse duyurusunu– okuyorum. Yansızca, doğru dürüst okumak isteyen için kitabın eleştirisi var kitabın içinde, olması gerektiği gibi.

Bir eleştirmenin ileride çıkıp, tüm bunları kendiliğinden fark edemeyeceğini düşünemiyorum. Ayrıca *bu* kitabı daha bilgece yazmak delilik olurdu.

Kaldı ki, burada Lebey'nin⁵² hoşuna gitmeyen şeyi anlıyorum. “Bundan hareketle yazmak gerek.”⁵³ Ama bu kitap (en azından kitabın ortası) kekelemeliydi tam da. En ufak yapmacık sığfata, yazıda en ufak yapaylığa yer yoktu. “Simgecilğin” sevdiği her şeye aykırıydı. Bu kitapla yerilmeye başlamalıydım.

29 Ağustos

Korkunç bir yorgunluk. Söyleşiler gitgide daha uzman işi oluyor. Yalnızca felsefeciliği iş edinenler katılabilir onlara. Hiç yaratıcı güçleri olmadan, güçlü zekâlarının tedirginliğini başkalarının yapıtlarını incelemede ve eleştirel olarak çözümlemede kullananların kılı kırk yarma gücüne şaşıyorum. Birkaç sözcükle Montaigne'i biraz daha gerçeğe, *kendi* gerçekliğine yaklaştırmaya

52 1896'da, Gide *Le Centaure*'un birinci sayısına “La Ronde de la grenade”ı verirken, André Lebey (doğ. 1878) “Automnales”ini yayımlar. Gide Lebey'nin şiirlerini sevmeyiz, “*Le Centaure*'daki beylerin” –Henri Albert, Jean de Tinan, Pierre Louÿs, Henri de Régnier vb.– yanında olmaktan hoşlanmaz ve istifa eder. Sonra Eylül'de cayıp, onlara *El Hadj*'ı vermeye söz verir. 1897'de *Dünya Nimetleri* yayımlanınca, André Lebey Gide'e övgü dolu bir mesaj yollamak şöyle dursun, şunları yazar: “Tüm heyecanlarınızın gerçek olduğunu mu sanıyorsunuz? Hayır! Hayır! Bu edebiyat! Edebiyattan başka bir şey değil!” Bkz. Claude Martin, *La Maturité d'André Gide, de “Paludes” à “L'Immoraliste”* (1895-1902), Klincksieck, 1977, s. 134 ve 203.

53 André Lebey, Gide'e şöyle der: “Sonuçta, içtenlikle söylemem gerekirse, sizin yaptığınız gibi yazılmaması gerektiğine inanıyorum. [...] Kendinizi bırakmıyor, bence insanın kimi zaman güvenmesi gereken o büyük yaşam dalgasına art düşüncesizce kendinizi kaptırmıyorsunuz. [...] Tüm bunları temiz yürekli bir gencin içtenliğiyle söylüyorum, çünkü *Nourritures*'ünüzde binbir türlü niteliğin de olduğunu düşünüyorum” (tarihsiz, alıntılanan Yvonne Davet, *Autour des “Nourritures terrestres”*. *Histoire d'un livre*, Gallimard, 1948, s. 131-133).

çalıştığım, havanın artık çoğumuza neredeyse soluk almaya elverişli gelmediği o soyut bölgelerden biraz inmeye çalıştığım için, felsefeye düşman oldum gözlerinde.

Loup⁵⁴ bana Jacques Rivière'den söz edilecekse bunu en iyi yapabilecek, Isabelle'den bile iyi yapabilecek X.'in⁵⁵ mektubunu verdi.

Çok şey duydum, bunlardan biri de Jacques'ın Claudel'den uzaklaştığı gibi Gide'den de uzaklaştığı, onu artık sevmediğiydi. André Gide'i görürseniz, bunun yanlış olduğunu söyleyin. Sanat konusunda, evet, Jacques kendi yolunu tek başına arıyordu; bana kalırsa, bulmak üzereydi ve Gide'le görüş farklılıkları arttı. Ama arkadaşlık alanında, Jacques değişmedi. Gide'i arkadaş gibi değil, coşku ve nefretle karışık bir aşkla seviyordu;⁵⁶ ama onu sevmekten asla vazgeçmedi, bundan eminim. Oysa Claudel öyle mi!!!

Tunus,⁵⁷ 15 Eylül

13'ünde gemiye bindim – bu sabah 6'da vardık.

Anlatılmaz bir sıkıntı; herkes çirkin.⁵⁸ Bütün bu yolculuğu iyi

54 Madam Aline Mayrisch de Saint-Hubert "Loup" adıyla anılır.

55 Antoinette Morin-Pons söz konusu (*Les Cahiers de la Petite-Dame*, 4, s. 375).

56 Gide Jacques Rivière'i andığı yazısında şöyle der: "Karşı çıkmayı, kendisine karşı çıkıldığını hissetmeyi seviyordu. 'Anında karşı konulmaz biçimde farklılıklarımızı bulma ve onları kendisine söyleme ihtiyacı duymadığım birini asla sevedim' diye yazmıştı bana Mart 1909'da. Kasım 1919'da, Alain Fournier konusunda da şöyle demişti: 'Farklılıklarımız üstünden birbirimize saldırıyoruz durmadan; neredeyse her şeyimiz farklı'; hemen arkasından ekliyordu: 'Ben ona şiddetle bağlıyım' – Bizim için de aynı şey geçerliydi. İlişkimizin öyküsü aslında tartışmalarımızın öyküsüdür. [...] Çünkü arkadaşlığımızın olanca gücüyle birbirimize rakip olarak kalmaya hem kararlıydık hem de boyun eğmiştik. [...] En büyük tartışmalarımızdan birinin konusu Hristiyanlıktı. *La N.R.F.*'in Nisan 1925 sayısında okuyabileceğiniz 4 Ocak 1913 tarihli mektubu onunla ilgilidir" (*Jacques Rivière 1886-1925*, Éd. de la Belle Page, "Le Livre neuf" dizisi, 1931, s. 12-13).

57 Gide'le Marc Allégret Tunus'a gitmek için gemiye biner. 30 Eylül'de Marsilya'ya dönerler.

58 "Ölgünlük, sıkıntı. Herkes çirkin. İçimden çalışmaktan başka bir şey gelmiyor" (Gide'in François-Paul Alibert'e mektubu, 13 Eylül 1926, André Gide, *Correspondance avec François-Paul Alibert 1907-1950*, Presses universitaires de Lyon, 1982, s. 300).

bir piyanonun başında geçireceğim birkaç saate değiştirdim. Chopin'in *Mazurkalar*'ına kafadan çalışmak zorunda kaldım; kaldı ki yararlı da oldu. Çok büyük bir zaman kaybı, bu yaşta...

26 Eylül

En güzel Tunus anısı: Kitapçı Tournier'nin dört dörtlük küçük Pleyel'inin başında geçirdiğim birkaç saat.⁵⁹ Dairede tek başıma, Fauré'nin birazcık anımsadığım *Noktürnler*'ini ve *Barkaroller*'ini gözden geçiriyorum.

La Bruyère'in *Les Caractères*'ini⁶⁰ okuyorum yeniden. Bu havuzların suyu ne denli duru olursa olsun, derinliği anlayabilmek için uzun süre üstüne eğilmek gerekiyor.

Bu satırları Hammamet'deki, Tunus treniyle gelecek René Michelet,⁶¹ Herman de Cünsele⁶² ve annesini beklediğim küçük otelin taraçasında yazıyorum. Marc bütün gece acı çekti.⁶³ Buradan gitmekten başka bir şey düşünmüyorum. İştahsızlık ve meraksızlık; uyuşukluk.

59 Marcel Tournier (1887-1959) 1920'de Tunus'un ana caddesinin –France Caddesi– kemerlerinin altındaki bir kitapçıyı satın almış, 1923'te de Gide'le tanışmıştır. Eylül 1926'da, bir konuşma sırasında, ona piyanosunu “olağanüstü silindirli bir Pleyela”yla “takas ettiğini” söyler. “Onu biraz serin daireye çıkarıp, silindir koleksiyonundan hoşuna gidenleri seçmesini istedim. Bir tek Chopin ve Albéniz'i seçti. Albéniz kayıtları arasında *Eritaña* da vardı” (Marcel Tournier, “André Gide en Tunisie”, B. A. A. G., 96. sayı, Ekim 1992, s. 456). Gide kaydın işe yaramaz olduğunu düşünüp, piyanonun başına geçer. Tournier kendisini kutlayınca, şöyle der: “Pleyela'nız dört dörtlük, ama tuşları biraz yumuşak, insanı kolaycı girişimlere itiyor” (agy, s. 457). Daha sonraki günlerde de oraya gider.

60 *Karakterler*.

61 René Michelet, Gide'in 1921'de tanıştığı genç bir Belçikalıdır.

62 Peter Schnyder, Gide'in *Günlük*'ünün Almanca baskısında Belçikalı ressam Herman de Cünsele'in (1908-1971) René Michelet'nin arkadaşı olduğunu söyler.

63 “Tam Cerbe'ye gitmeye hazırlanıyorduk ki Marc epey endişe verici biçimde kismaya başladı. Toparlanamadığı için dönmeye karar verdik. Kaldı ki benim istediğim de buydu” (30 Eylül 1926'da, Marsilya'daki *Beauvau* otelinden Simon ve Dorothy Bussy'ye yazılmış mektup, *Cahiers André Gide* 10, Gallimard, 1981, s. 63).

Tüm bunlar günde iki kez yüzmeye ek olarak son günlerde yapmaya çalıştığım, insanı tam anlamıyla tüketen güneş ban-yolarından kaynaklanıyor.

Tunus, 27 Eylül

“Servet edinmek öyle güzel bir tümce ve öyle iyi bir şeyi dile getiriyor ki, evrensel olarak kullanılıyor.”⁶⁴ La Bruyère Kongo’ya gitmiş olsa bunu yazamazdı.

Paris, 2 Ekim

Burnunuzu çektiğiniz anda size:

“Nezle misiniz?” diye soran insanların boyu devrilsin.

12 Ekim

8’inde Cuverville’e geldim. Her gün artık halim kalmayınca kadar piyano çalışıyorum. Her gün altı yedi saat. Chopin’in *si b.* minör sonatını (cenaze marşı dışında), birçok *Etüt*’ü ve *Prelüt*’ü, Bach’ın iki *sol* minör *Presto*’sunu (Brahms) ve Albéniz’in *Lavapiés*’ini gözden geçirdim. Ayrıca Schumann’ın hâlâ ezbere bildiğim birçok parçasını da gözden geçirdim – ve onunla barışmaya çalıştım. Ama motif ne kadar eşsiz olursa olsun “geliştirimlerine” dayanamıyorum, genelde yarısında bırakmadığım parçası az. En iyiler çoğunlukla en kısa olanlar.

Senfonik Varyasyonlar’ı hâlâ bütünüyle ezbere bilmenin sevinci – (en azından iki saat çalıştıktan sonra onlara bütünüyle kavuştum) – bitişin ortası dışında, onu bıraktım.

16 Ekim

Yeniden Paris. Kargaşa. İnsan içine çıkmaktan gitgide daha az hoşlandığımı hissediyorum. Konuşma arzusu yok hiç içimde. Daha da mutlak olan şu: Arzu yok. *Les Faux-monnayeurs*’ü⁶⁵

64 La Bruyère, *Les Caractères ou les Mœurs de ce siècle*, VI. bölüm: “Des biens de fortune”, 36. parça (*Œuvres complètes*, Bibl. de la Pléiade, s. 186).

65 *Kalpazanlar*.

sevmeyen Adrienne Monnier'yle⁶⁶ konuşma. Genelde, bu son kitapta da öncekilerde birçok kez olanlar oluyor. En yenisini yalnızca ötekileri henüz sevmeyenler seviyor, önceki kitapların bana kazandırdığı okurların hepsi de “bunu daha az sevdiğini” söylüyor. Alışığım, beklemenin yeterli olacağını iyi biliyorum.

Adrienne Monnier bu kitabın sergilediği, büyük olasılıkla yaradılışımın özünü oluşturan soğukluktan ve temel *sertlikten* uzun uzun, etkili bir dille söz etti. Ne diyeceğimi, ne düşüneceğimi bilmiyorum. Bana yönelik herhangi bir eleştiri karşısında hep boyun eğiyorum. Ama Stendhal'i de uzun süre duyarsızlıkla, soğuklukla suçladıklarını biliyorum...

Ch.'ın⁶⁷ yeteneği çoğunlukla çok basit şeyleri karmaşık, aşırı ince bir dille anlatmasına dayanıyor. Hoşgörülü tercihime karşı kendini savunmayı başaramıyor, “İnsan insanı sonsuzca aşar” türü metinler üstüne ya da insanın kendisiyle arasındaki uçurum üstüne düşünüyor bıkıp usanmadan.

66 Adrienne Monnier (doğ. 26 Nisan 1892; tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanınca, 19 Haziran 1955 intihar etmiştir) ünlü bir kitapçıdır. 15 Kasım 1915'te L'Odéon Sokağı 7 numarada “Maison des amis des livres”i kurmuştur. Birçok yazarın arkadaşıdır, Gide'i de iyi tanır. *La N.R.F.*'in Şubat 1927 sayısında (XXVIII. cilt, s. 128-130) Paul-Émile Bécât'ya ayrılan sergiyi tanıtır. Sergide André Gide'in bir portresi de vardır.

67 Kuşkusuz Charles Du Bos. [Büyük olasılıkla Charles Du Bos'nun yazdığı *Le Dialogue avec André Gide*'den söz ediliyor (ç.n.).]